

NOVICE

kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči.

Odgovorni vrednik **Dr. Janez Bleinweis.**

Tečaj X.

V sredo 6. oktobra (sredojesna) 1852.

List 80.

Hebrejske melodije.

Po angleškem L. Byron-a, poslovenil Jeriša.

Nje smehljej.

X.

Jokala si se — solza krasna
Z modrine oka pala je;
I mislil sim, da kaplja jasna
Roseče je vijolice:
Smehljala si se — svit zafira
O tebi dalje bliščal ni;
Z živahnim žarom tvôga vzira
Zamogel ni se meriti.

Ko oblakov barve sotopljene
Vžaré od solnca onkrajnoga,
Da je večera bližne séne
Še le otró iz nebeza —
Tak tvoj smehljej sjo radost bajno
U naj temnejo dušo vspè;
Nja žar zapusti luč sijajno,
Ki svetí v žalostno sercé.

Nomestnik živinskiga gnoja.

Gotovo še noben kmetovavec ni tožil, da ne vé kam z gnojem, marveč mnogokrat se slišijo tožbe, da gnoja manjka. Umen kmetovavec, če nima dovolj gnoja, si ga išče z drugimi rečmi nadomestiti. Tacih reči pa, ki gnoj nadomestujejo, je mnogo, in sicer obstoje.

1. Iz živalstva, kakor merha, rožnina, par-
klji, strojarski ostanjki, zmlete kosti in več družih.

2. Iz rastlinstva, h katerim se šteje vsaka
zemlja, ki je vstala iz sognjitih zeliš, lesa, pepéla,
sote itd.

3. Iz mineralstva, ki sicer prav za prav
ne gnojé, ampak le dražijo, da se gnoj, ki je v
zemlji, hitreji po zemlji razdelí. Tù sém se šteje
gips, vgašeno apno, molter, črna perst, pepél,
premoga in druge reči.

4. Iz razne mešance, namreč iz več ravno
imenovanih reči, kakor: iz smetí, plevéla, tičjiga
blata, cerknjene živine, apna, cestniga blata itd.
K tem se štejejo tudi vsi umetno napravljeni na-
mestniki, kakor, postavim, štupa za gnojiti, od kte-
rih je večidel mnogo več vpitja kakor vžitja.

Ker pri nas kmetovavcem gnoja, posebno v
nekterih krajih zlo manjka in si ne vedó in ne znajo
v potrebi pomagati, smo sklenili nekatere namestnike
gnoja, ki so nar bolj obrajtani, po „Novicah“ na-
znaniti, akoravno toliko ne zdajo, kakor živinski
gnoj, so pa vender mnogokrat boljši kakor slama
iz hleva, ktero marsikteri kmetovavec na njivo pe-
lje misleč, da je dobro pognojil.

I. Blato iz luž.

To blato se navadno iz tega napravi, da se
reči, ktere po vodi priplavajo, vsedejo. Se vé da
ni vsako blato enako dobro, da je med dobroto ve-
lik razloček; če luža leži med nerodovitnim poljem,
ali v gojzdu, da je sonce ne obsije, se vé da blato
iz take luže ne bo posebno dobro. V tacih lužah
pa, ki ležé blizo hiš in v kterih se morebiti celò
race in gosí kopljejó, se najde prav dober namest-
nik gnoja. In vendar se pogostoma vidi, da se na
tako blato celò nič ne porajta in luža se še ne strebi,
akoravno poleti hudo smerdí.

Dobro blato se spozná že po temnosivi barvi,
ki diší po gnjilobi in je masten ošlatati. Nar bolji
je tako blato poleti iz luž spraviti, in ako hočeš,
da ti bo dobro gnojil, ga pusti do prihodnjiga po-
letja na kupu, da mu zrak in mraz ne škodjeta.

Kdor si pa hoče iz taciga blata gnoj napraviti,
da bo koj za gnojiti, naj ga zmeša z ravno uga-
šenim apnam, pepélam ali s konjskimi figami. Ko
se kupec posuší, naj se pelje na njivo in z lopato
razmeče. Vsak kmetovavec, kdor je tak gnoj ra-
bil, ga močno hvali.

(Dalje sledí.)

Ogled nove kazenske postave

zoper hudodelstva, pregreške in prestopke.

(Dalje.)

Od ponareje in prenareje javnih upnih listov (öffentlicher Creditspapiere).

Hudodelstvo ponareje javnih upnih listov stori,
kdor ponaredí javne upne liste, ki imajo veljavo dnarja,
ali po javni dnarnici izdane dolžne pisma, ki plačilo ka-
pitala ali letnega prihodka zagotavljujejo, ali k njim spa-
dajoče kupone ali talone. Pri tem ni nobenega razločka,
ali je ponarejeni upni list te deržave ali pa s kakoršnim
si bodi imenom izdan zvunanji upni list; ali je takošen,
da je moč ž njim koga preslepiti, ali ne, ali se je že
izdal in se je kaka škoda zgodila ali ne.

Bankovci ali note in delnice (akcie), ki jih privi-
legirana austrijska narodna banka izdaje, kakor tudi
dolžne pisma, ki jih kaka domača, po oblastni poterjena,
javna upna naprava izdaje, in k njim spadajoči kuponi
in taloni se čislajo za enake javnim upnim listom.

Sokriv tega hudodelstva je, kdor gerbe, pri javnih
upnih listih navadne povrezuje, papir, štempelj, matrice,
čerke, tiskavnice ali kar koli utegne za narejo nepri-
stnih upnih listov služiti, če tudi po en sam kos naredí
in v pripomoč za ponarejo vedoma izročí ali kakor koli
k ponareji djavno pripomore, če bi bila tudi njegova pri-
pomoč brez nasledka ostala.

NOVICE

kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči.

Odgovorni vrednik **Dr. Janez Bleiweis.**

Tečaj X.

V saboto 9. oktobra (sredojesna) 1852.

List 81.

Hebrejske melodije.

Po angleškem L. Byron-a, poslovenil Jeriša.

XI.

Dodelal si!

Dodelal si, že slava se spominja;
Očine pesni se glasé
Od slavnih vzmag izbranoga nje sina,
Od bitev roke vitežke;
Od svetlih pridoblin njegova čina,
Od vračbe zlate svobode!

Če prav tja smert svobode kúp je bila,
Vendar ne boš okusil je!
Prežlahna kervca, ki od tebe lila,
Navniz poteči brani se:
U naših žilah bo se naj žarila,
Tvoj duh na sapi zibal se!

I tvoje ime za vojno domovinsko
Klic bojni bodi zanaprej;
Tvoj pad prošumlja zbôrno spev devinsko
Ko glas pervôtni naj odslej:
Jok — žalil bi ti glorio junačinsko —
Ne bodi obžalvan torej!

Namesnik živinskiga gnoja.

(Dalje.)

II. Černa perst.

Černa perst se imenujejo ostanjki sognjite živalde ali zeliš, kakor se n. pr. v votlih starih drevsih najde. Ta perst je bistven obstojin del persti, kakoršna mora biti na njivi, in kolikor več je take persti na njivi, toliko bolj rodovitna je.

V jamah se večkrat take persti veliko najde, ktero voda iz bližnjih krajev nanese in ki se napravi po sognjitim zelišu. V nekterih krajih je take persti posebno veliko, posebno ondi, kjer jo hudo-urniki skupej nanesó. Na ravnim take persti lahko ne najdeš.

Če je s peskam zmešana, toliko hitreji gnojí, ker zamore ložeti zrak do nje priti. Če je pa z ilovico zmešana, je bolj gosta in bolj počasi gnojí. Poboljšati se tudi dá, če se z moltram ali apnam zmeša.

Ako se to zgodi, se zamore naravnost na njivo zvoziti. Če je pa mokra in s peskam zmešana, ni dobra koj za gnojenje, ker je kislá. Spozná se to lahko potem, da na njej ločje in druge kisle trave rastejo. Taka perst mora naj manj eno leto v ne-prevelicah kupih ležati, da se dobro razkroji. Narbolji je pa, če se z apnam zmeša, ker se s tem naglo in gotovo dober gnoj napravi. Perst, ki ni na to vižo poboljšana bila, se nikdar ne smé koj podorati, ampak nar manj celo poletje mora na njivi raztrošena ležati, da jo zrak dovolj razkroji. Torej je tudi narbolji, černo perst na tiste njive vo-

ziti, na kterih se praha napravi, ker se zamore tu narbolj z njivo perstjó zmešati. Napred naj se černa perst z brano povleče in valejem zdrobí in potem plitvo podorje. Koristno je tudi, če se taka perst pozimi na ozimino raztroši, potem pa se mora na spomlad z brano povleči in z valejem razdrobiti.

Černa perst poboljša vsako zemljo, zrahlja ilovnato zemljo in pešeno bolj vlažno stori. Na pešeno zemljo naj se vozi ilovnata, na ilovnato pa bolj pešena černa perst.

Velika overa, da se take zemlje teško ali cló ne more veliko dobiti, je ta, da so taki kraji, kjer je je nar več, večidel v vodi in je tedaj sila težavno, jo iz nje spraviti. Kjer se to zamore brez velicih stroškov storiti, naj se ne opusti, storjen trud se ti bo obilno poplačal, in kar ne more eden storiti, je večim mogoče. Gledati je tudi treba na letni čas in sušo, ko voda vsahne, da se ložej do take persti pride. Koliko te černe persti pa naj se na njivo zvozi, se razsodi po nje lastnosti.

III. Pepél.

Dobrota pepéla je zlo različna in se ravna po reči, iz ktere se je pepél napravil. Sploh je dober pepél na taki zemlji, ki nima apnenih in ilovnatih obstojnih delov, ki ni mokrotna in merzla. Pepél ne gnojí prav za prav, ampak le draži in s tem stori, da taki ostanjki zeliš v zemlji hitreji sognijejo.

Pepél iz derv se v današnjih časih le malo rabi za gnojenje, ampak se večidel mjilarjem drago proda. Izluženi ali mjilarski pepél, če ravno ni tako dober kakor neizluženi, je vendar vedno še dober, posebno za mahovnate travnike, kjer kisló zeliše raste.

Pepél iz premoga posebno dobro gnojí, na kteriga se pa pri nas le premalo gleda. Ima deloma tiste lastnosti kakor gips, deloma pa kakor molter ali žgana ilovica.

Pepél iz šote ima enake lastnosti, kakor iz oglja in je posebno dober za deteljo. Pa vsak pepél iz šote ni enako dober, nekteri je celó škodljiv za zeliša; dober pepél mora biti lohák, bel ali sivkast; če je pa čern, rudeč, ali rujav, je malo vreden. Na severnim Nemškim in Belgiškim povsod ta pepél rabijo. (Dalje sledi.)

Luna.

Z zemljo so se strašne prigodbe godíle, strašne natorne moči so nje poveršje razrile, nje serce raztergale. Komaj pa se je zdelo, da vživa mir, si rodi stvarjenje polno življenja, iz začetka še sirovo, kakor je bila natora sama, ki pa postaja vedno žlahtniši, čudopolniši in umniši, kolikor bolj se je narava požlahnila. Tudi z luno so se strašne do-

NOVICE

kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči.

Odgovorni vrednik **Dr. Janez Bleiweis.**

Tečaj X.

V sredo 13. oktobra (sredojesna) 1852.

List 82.

Hebrejske melodije.

Po angleškem L. Byron-a, poslovenil Jeriša.

XII.

Savlova pesem pred zadnjo bitvo.

Vojni i vodniki! če jekla me zlo
Usmerti, ko vodim Gospoda vojsko —
Ne glejte na mé, ako padem na tla:
V Gadova meče vtopite sereá!

Ti pa, ki nosiš mi lok ino ščit,
Če znali bi vojni se v beg mi spustit',
Vmig me poderi kervav'ga na tla:
Moj bodi urok, k' so branili se ga!

Z Bogom, vi! — Midva ne ločiva se,
Krone mje dedič, sin duše mojé!
Brezmejna oblast je, i venec krasán —
Smert pa kraljeva današnji je dan!

Gospodarske skušnje.

(*Gnjilo vodo za pitje pripravno narediti*).
Vživanje gnjile vode zamore zdravju ljudi in živine sila škodovati. Da postane voda zopet neškodljiva in dobra za piti, ni družiga treba, kakor jo skozi lego ogljeniga praha in čistiga peska precediti. — Tudi je že zadosti, gnjilo vodo le z ogljenim prahom zmešati in prav dobro nekoliko minut potresti, in neprijetni duh bo v enim trenutku zginil. Lahko se potem voda od ogljeniga praha odloči, tudi če je veliko gnjile vode za popraviti bilo.

(*Jabelčnik, hruškovnico in vinski most dolgo časa sladke ohraniti*). Napolni se most le v dolgo-vratne steklenice, ter vlije se en perst visoko laškiga olja na verh, da kislic zvonajniga zraka ne zamore noter vsiliti. Tako ostane most za domačo porabo dolgo časa slahek in vžiten.

(*Jabelka do prihodnje spomladi dobre ohraniti*). Navada je sploh, jabelka, ktere se mesca oktobra natergajo ali natresejo, na izbi ali kje drugod po tleh ali odrih nasuti in pravijo, da se tako jabelka, ker se nekoliko suše, nekoliko dalj ohranijo. To je pa zmota. Ker so se jabelka tako dolgo na jablanah pustile, dokler ni zmerzovalo, naj se v zaperte sode spravijo in kolikor mogoče na suho in merzlo denejo. Ako več tednov na tleh na izbi leže, zvenejo in zgubé duh in okus brez da bi se zavolj tega dalje ohranile. Nar bolji je, da se do prihodnje spomladi ohranijo, če se v suho sipo položé, ko se natergajo. Taka sipa pa naj se poleti v vročini na soncu posuši in pozneje mesca oktobra se denejo jabelka v sode v tako sipo tako, da so povsod zasute. Sipa varje jabelka zraka, kar je bistvena potreba, da se dolgo ohranijo, pa tudi

ne pusti, da bi hlapele; tako ohranijo duh in okus in pot pa suha sipa naglo poserka tako, da so jabelka vedno suhe. Take jabelka so mesca maja ali junija tako dobre, kakor da bi se bile še le natergale, celó repki se niso posušili.

Namesnik živinskiga gnoja.

(Dalje in konec.)

IV. Mešanec.

Imenuje se zavolj tega tako, ker se napravi, če se razne reči, ki gnojé, z dobro zemljo zmešajo. Z mešancem si zamore gospodar svoj gnoj obilo pomnožiti.

Kdor si hoče dobriga mešanca napraviti, mora posebno na troje gledati; mora vzeti:

1. Za mešanec kako reč, ki se rada zgnoji, iz živalstva ali rastlinstva: smeti, žganja, šote itd.

2. Kako reč, ki gnjilobo pospeši, posebno pri taci rečéh, ki se bolj počasi gnojé. Take reči so pa, postavim, ugašeno apno in molter, pepel, lug in druge.

3. Kako reč, s katero se te reči zmešajo, kakor ilovce, peska, lužniga ali cestniga blata, rušnje in druge dobre persti. Tak mešanec se zamore na dvojno vižo napraviti, in sicer:

1. Da se imenovane reči ena čez drugo nasujejo in tako kup napravi. Nar spodej se dene lega dobre rušnje ali persti in se naredi 5 ali 6 čevljev širokeji, kakor ima kup biti. Na to se dene lega živinskiga gnoja, za čevljev na debelo, ki je nar bolji, če se vzame še gorak iz hleva. Na to se zopet dene lega rušnje ali dobre persti. Na rušnjo se položé potem druge reči, ki rade gnjijejo. Na to se dene zopet živinskega gnoja itd., da je kup kakih 6 čevljev visok, in potem se zopet z zemljo pokrije. Večkrat se takimu kupu tudi živiga apna primeša; pa pri tem je treba na to paziti, da živo apno ne pride v neposredno dotiko z živinskim gnojem, ker bi ga prehitro razkrojil, ampak dene naj se med dvé legi persti, ali med perst in druge gnjilobne reči, kakor med listje ali steljo. Ko se tako kup napravi, naj se pustí, da se začne greti. Ko se je segrel (kar se na tem spozná, da znotraj ni več gorak) se preverže in sicer tako, da to, kar je bilo zgorej, pride spodej, in kar je bilo zunej, pride znotraj. Večkrat ga prevreči je vedno dobro, vendar še le potem, ko se je kup že posušil.

2. Da se vzete reči koj ena z drugo zmešajo. Da se to stori, naj se vse reči posebej krog kraja, kjer se ima kup napraviti, znesejo ali zvozijo. Na sredi se iz persti lega napravi in k vsacemu kupu naj se delavec z lopato postavi, ki vsi ob enim iz

raznih kupcev kup delajo, da se tako različne reči dobro zmešajo, potem se tudi lege napravijo iz apna, pepela, saj in še gorkiga živinskega gnoja, ali se pa tak kup z gnojnico polije. Ako se pa tak mešanec napravlja, je treba dobro prevdariti, da zavolj daljne vožnje persti ne postane dražji kakor bi bil živinski gnoj sam; toraj naj se tak mešanec vedno takrat napravlja, ko ni mnogo družiga dela.

Če je pa bolji tak kup pri gnojnišču ali na njivi napraviti, naj vsak gospodar sam po drugih okoljsinah razsodi.

Mešanec se rabi posebno na senožetih in njivah, kjer detelja raste, dober je tudi za sadne drevesa, pa tudi za repo, hmelj itd. ga posebno hvallijo. Pa tudi na družih njivah je kaj koristen, če se plitvo podorje ali spomladi po ozimini raztrosi; v poslednjem primerleži je včasih čudeže delal.

Mešanec je pač vreden, da bi se na-nj bolj porajalo, kakor se je to do zdaj zgodilo. Ako bi se cestnik in blato po ulicah, gazih in potih marljivo v ta namen spravljala, bi marsikteri terg, marsiktera vas veliko lepši bila. Župani bi zamogli v tej reči v prid celih sosesk marsikaj storiti in akoravno bi jim bila iz začetka morebiti dobrota z nehvaležnostjo povernjena, bi se ljudje gotovo poslednjič dobrote prepričali.

Poslednjič moramo tudi še na živinsko blato, na prah in blato po cestah opomniti, ker vse to je prav dobro za gnoj. Za pobiranje živinskega blata so ubožni otroci pripravi, ki nimajo družiga dela, kakor je to po nekterih krajih na Slovenskem v navadi.

Luna.

(Dalje in konec.)

Svetovi imajo posebno moč eden do drugega. Delé eden drugemu svitlobo, gorkoto in eden drugega na se vleče. Se vé da je lunna svitloba skoraj 90.000krat slabēja, kakor sončna, in da luneni žarki ne delé gorkote, se sploh terdi. Hočejo celó nekteri vediti, da mrazijo, kar s tem dokazujejo, da so noči, v kterih jasna luna sveti, bolj merzle od družih. Luna sveti, ko je nebo jasno, zemlja se tudi zmrazi, če je nebo jasno, pa ne, če luna sveti. Po skušnjah Mellonia delé tudi žarki blede lune primerno gorkote.

Že starim Feničanom ni bila luna neznana stvar; ker so poznali močno sopenje morja, pritok in odtok, in ga njemu pripisovali. Ako so se pa takrat še te moči, kakor čeznatorne bali, je učenost pozneji dokazala, da to le od tega pride, ker ga luna na se vleče. Med tem, ko se suha zemlja po rednem potu verti, se premika morje krog zemlje. Ako ravno sonce in luna skupej to premikovanje storé, je vendar upliv lune skoraj trikrat večí, ker je 400krat bližej zemlje. Toraj redno sledi prememba pritoka in odtoka posebno teku lune, ako ga lenoba vode, bregovi in vetrovi ne zadržujejo.

Ker se pa svetovi vedno nasprotno na se vlečejo, se vé, da tudi zemlja v morji lune pritok in odtok napravlja, ki pa mora biti 81krat močnejši. Ker je pa luna vedno le z eno stranjo proti zemlji obrnjena, mora tako silna moč stanovitno raztanjševati vodeno in zračno odejo, in nekteri so že zavolj tega k mnenju prišli, da sta za ohranjenje enakovažnosti morje in zrak na nasprotno stran lune zbežala. Nikakor celo terdo stvorje lune v mehkem prvotnem stanu ni moglo zoperstati, in toraj je proti zemlji bolj zalita luna, akoravno znese to le 1000 čevljev.

Ne samo morje, ampak tudi naš zrak luna na se vleče in tako pritok in odtok napravi, kar zrakomer dokaže. Ali to premikanje je tako majhno, komaj za eno čerto, da se ne zamore za gotovo dokazati, da ima luna kak upliv do vremena na zemlji. Vendar stara véra tirja dokaze, in skušnje so poterdile, česar učenost ni mogla dokazati. Skoz dobo, ki obseže 28 let, so število tistih dni sostavili, v kterih je deževalo, razmera se je preiskala, v kteri je bilo deževanje proti stanju lune. Najdlo se je, da je naj manj dežja padlo med zadnjim krajcem in mlajem, naj več pa med prvim krajcem in polno luno, da se tedaj dež po premembi lune ravna. Najdlo se je dalej, da je naj bolj deževalo, ko je bila luna naj bližej zemlje in naj manj, ko je naj dalej od zemlje stala. Da se pa iz tega nič za gotovo ne da dokazati, se tudi iz teh skušinj dokaže. Imamo pa tudi skušnje iz tropiških dežel, in sicer iz Guinée 50letne, ki pa tudi nič gotoviga ne dokažejo. Stare vére se pa vendar ljudje ne dajo vzeti. Vsak se opira na lastne skušnje in terdi, da je sto- in stokrat prepričan, da se z luno tudi vreme spremeni. Kar komu stara mati pravijo, pripoveduje on verno tudi vnukom.

Akoravno pri opazovanji zadenemo na toliko oporek, ker eden terdi to, drug drugo, akoravno je vreme tako nestanovitno, tako neredno, da nič bolj na svetu, akoravno učenost dokaže, da luna na vreme ne more imeti velicega upliva, so si ljudje vendar stanovitne vremenske vodila storili. Ako je vreme od mlaja do prvega krajca stanovitno, pravijo, se tudi do polne lune ne bode spremenilo, od te dobe pa se zna do prihodnjega mlaja ravno nasprotno goditi. Ako bi zares luna na vreme toliko upliva imela, bi se moralo vsako osemnajsto leto vreme poverniti, ker luna vsako enajsto leto v ravno tisto razmero proti zemlji pride. Potem bi se vremelahko prerokovalo, in prerok bi se ne zlagal tolikokrat, kakor se to sicer zgodi. Vreme pa odvisi od mnogih, še celó neznanih zadev. Krajne natorske razmere, vetrovi, sončna gorkota, zemeljski magnetizem in zračna elektrika storijo premembe vremena. Dokler te reči niso popolnoma znane, se vreme nikakor ne bo dalo prerokovati. Človek ima veselje skrivnostno z novimi skrivnostmi zvediti. Nezapodljiva znamenja čutničnega življenja pripisuje magnetizmu, ker tudi ti ji še skrivnostna stvar. Čudne vremenske premembe pripisuje luni, ker ravno tako malo v njej vé, in ker postopač mora enkrat kaj za zemljo in človeka storiti.

Kakor med plevami zerno, se najde tudi med mnogimi vražami srednjega veka, ki je v luni in zvezdah osodo bral, tu in tam kaj premišljevanja vrednega. Pravijo, da je les, posekan o mladi luni, slabši, se raji razpoka in gnije, kakor če se poseka ob času stare lune in skušnje v zahodnji Indii hočejo to poterditi. Več kmetovavcev terdi, da je naj bolje sejati in saditi ob času mlade lune, da je treba na to gledati, da koklja ob času polne lune piške zvali. Kak upliv ima luna na bolnike, je znano. Brahori, pravijo, da ob času polne lune zatečejo, bolezní na jetrih se pohujšajo in blazni huje divjajo. Pa vsih teh prikazinj učenost še vedno ni razjasnila, znabiti ravno zavolj tega, ker so med ljudstvom tako terdno ukoreninjene in jih preiskovavec za vražo ima. Kar smo pa bolj globoko v skrivnosti življenja pogledali in vémo, kako neizrečeno njezne nature je čutnično življenje; kar ne moremo več tajiti čudnih prikazinj magnetizma in moramo poterditi storiteljnost svitlobe, če je tudi